

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

ЛЕОНІД ТОМА

**ВОЛОДИМИР
ВЕРНАДСЬКИЙ**

Харків
«Фоліо»
2018

ПЕРЕДМОВА

Люди не йдуть до істини безформним натовпом: їх спрямовують проводирі. Це ті люди, які змогли взяти на себе відповідальність і підтвердили цю місію величезним талантом, помноженим на колосальну працездатність. Такою людиною був Володимир Іванович Вернадський, видатний російський і український учений, мислитель і громадський діяч. Свідома пора його дитинства припала на той час, коли Вернадські перебували на Україні, в столиці Слобожанщини Харкові. Тут Володимир Вернадський познайомився з безсмертним «Кобзарем» Т. Г. Шевченка, творами Г. Ф. Квітки-Основ'яненка... Він походив зі старовинного українського роду, сповненого козацьким лицарством і богоугодним співом кобзарів, роду, в якому шанували ідеї Києво-Могилянської академії. Можливо, саме цей магнетизм української землі, аура волі і свободи, чудова природа, що відкриває в людській душі тайники сокровенного, допомогли Вернадському на Полтавщині, на Бутовій горі під Шишаками сформулювати найголовніші тези в своєму житті — ідеї про ноосферу.

Створення Української академії наук, розвиток нових галузей науки, згуртування мислячої еліти українського суспільства для відродження і прогресу української нації — цю величну сторінку нової української історії почав писати саме він, герой нашої книги, Володимир Вернадський.

Якби він залишив людству тільки вчення про ноосферу, цього було б досить, щоб занести його ім'я на золоті скрижалі нашої вдячної пам'яті. Та великий енциклопедист, який народився всього через два роки після скасування кріпосного права і пережив три революції і дві світові війни, зумів побачити переломний характер століття у новому стані людства, в колективній формі його Розуму як головній рисі нової епохи. Поєднавши природознавство й історію, яку творять люди, Вернадський у своїх роботах показав, що перехід біосфери в ноосферу — це не локальний епізод у житті всесвіту, а закономірний і неминучий природничо-історичний етап розвитку матерії.

Виходець із української землі, він став світилом російської і української науки... Але разом з тим Вернадський був великим сином усієї Землі, яка народжує таких людей для одкровення і пізнання істини.

Родовід Вернадських бере свій початок в надрах історії Речі Посполитої — спільної держави поляків, литовців і українців, яких тоді називали «русами». Сам Володимир Іванович цікавився своїм генеалогічним древодом і за документами відновив родовід своїх предків. Виявилось, що литовський шляхтич Верна, під час війни козацької України з Польщею перейшов на бік козаків і боровся з ними проти польських магнатів. Невдовзі він був страчений поляками. Але його сини за батьковим прикладом стали козаками і навіть старшинували на Запорозжі. Коли Запорозьку Січ було підступно знищено за наказом Катерини II, прадід Вернадського, Іван Никифорович Вернацький (буква «д» з'явилась пізніше), утік у Чернігівську губернію. Спочатку жив тихо-мирно, не виносився, а потім односельці обрали його священиком. Маючи дванадцять свідків, Іван Никифорович довів, що його дід і батько посідали старшинські посади, і йому вдалось потрапити до списків дворянства. Одначе за доносом його з цих списків вилучили.

Отримати дворянство пощастило діду Володимира Івановича Василю Івановичу Вернацькому, який із тих пір писався Вернадським. Прекрасний військовий лікар (служив на посаді штаб-лікаря), він брав участь у походах Суворова і навіть у його славетному переході через Альпи. Згодом потрапив у полон до французів, отримав у Парижі із рук самого Наполеона орден Почесного легіону за гуманне ставлення до поранених. До речі, Іван Вернацький свого часу посилав сина Василя вчитися до Києво-Могилянської академії, але той не послухав батька і пішки пішов до Москви — вчитися на лікаря. Тоді свавільний батько публічно відмовився від сина і прокляв його в церкві. З того часу всі діти Вернадських умирали в отроцтві. Коли Василю Івановичу вже було під шістьдесят, він вирішив назвати сина Іваном, на честь немилосердного родича. Саме він і продовжив рід Вернадських.

Василь Іванович одружився на сестрі Опанаса Яковича Короленка — Катерині Яківні. До речі, їхній внук — Володимир Галактіонович Короленко, відомий російський письменник і публіцист, пристрасний захисник прав простого українського народу — троюрідний брат Володимиру Івановичу.

Син Василя Івановича, Іван Васильович Вернадський народився в Києві, тут-таки вчився, закінчив університет і в 1843 році, маючи двадцять два роки, поїхав за кордон удосконалювати знання політичної економії. Невдовзі він захистив магістерську, а згодом і докторську дисертацію, і очолив кафедру політичної економії в рідному університеті.

У той час він знайомиться з освіченою й ініціативною дівчиною, Марією Миколаївною Шагаєвою, яка стала його дружиною, другом і помічником. Саме політична економія стала предметом її захоплення. Іван Васильович переходить викладати до Московського університету, потім стає професором у Головному педагогічному інституті, а згодом береться до роботи в Олександрівському лицейі. За порадою дружини він починає видавати популярний економічний журнал «Экономический указатель». Вернадський планував навіть вступити в полеміку з М. Г. Чернишевським, який хотів привернути увагу суспільства до селянської общини, — Вернадський і Чернишевський стояли на різних позиціях: якщо перший мріяв про конституцію, то другий кликав Русь до сокири.

Невдовзі Іван Васильович одружився вдруге (Марія Миколаївна померла від туберкульозу). Дружиною його стала Ганна Петрівна Константинович, дочка українського поміщика. Вона була голосиста — давала уроки співу в Петербурзі і брала участь у відомому хорі композитора Балакирева. Саме вона і дала світові сина Володимира: це сталося в Петербурзі, на вулиці Мільйонній, 12 березня 1863 року. Потім на світ з'явилися його сестри — Ольга та Катерина.

Та згодом сталася велика сімейна драма. Іван Васильович на засіданні Вільного економічного товариства вступив у палку полеміку: він доводив, що велика промисловість і велике землеволодіння — аж ніяк не синоніми. І тут, у розпалі дискусії, він утратив свідомість. Це був крововилив у мозок. Після цього сім'я переїздить до Харкова, де Вернадському-батькові дають місце управителя Харківської

ЗМІСТ

Передмова	3
...Тут усе дихає Україною	5
Під знаком двоголового орла	13
Живе від живого	25
Нова картина світу	32
Українська академія	50
Через терни до ноосфери	63
Дорога в космос	77
Незнищенність думки	98